

AZ 1825/27-IK EVI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A MAGYAR KÖZOKTATÁSÜGY.

— Százados évfordulóra. —

Elnöki megnyitó a M. Paedagogiai Társaság 1925 okt. 18-án tartott ülésén.

A napóleoni háborúk lezajlása után az osztrák abszolutizmus a szentszövetség vállain kelet felé eddig nem élvezett hatalomra tesz szert s kiélheti a maga erőszakos formáját. A magyar alkotmányt, melynek látszatát eddig megőrizte, most már nem veszi figyelembe; országgyűléseket, melyeken a Nyugattól elmaradt nemzet reformvágya legalább a szép szavak retorikájában szóhoz jutott, nem hív egybe. Az újítás vágya a sok háborútól kimerült nemzetben lassankint elalszik, általános szellemi alétság áll be. a nemzeti lélek csak az ébredező szépirodalomban hallatja egyelőre még halk szavát. A szellemi tespedés moosarába az 1825-i országgyűlés dobja bele először a követ, melynek hullámgyűrűi gyorsan s mind nagyobb körben viharosan kigyóznak tova. Az 1811/12-i diétától letűnt másfél évtized a nemzet régi sebeit nagy számban újakkal tetézte. Most, hogy a nemzet ezeket a fórumon is mutogathatja, a hosszú pangás után újra reformvágy szállja meg, az előző század kilencvenes éveinek géniusza új életre támad. A politikai és gazdasági sérelmek és reformtervek mellett újra előtérben áll a *nemzeti művelődés* ügye; ezt éppúgy, mint három évtizeddel azelőtt, megint a legszorosabban egybekapcsolják a *nemzeti nyelv* kérdésével. Az országgyűlés tárgyalásain a művelődés és közoktatás ügyére is elsősorban a nemzeti nyelv árva sorsán érzett fájdalom vetít melegséget és élénkebb színt. Az iskola és a nyelv kérdése ezentúl egymástól elválaszthatatlan. A következő országgyűlések is mindig együttesen tárgyalják. Csak fokozódik annak az axiómának ereje, hogy a *nemzeti állam* kiépítésének sarkköve a deák helyett a nemzeti nyelv uralma a közügyek terén; a nemzeti nyelv szolid és biztos terjesztése pedig elsősorban az iskolákon múlik.

Az országgyűlés kerületi ülése november 2-án és 3-án tárgyalja a *nemzeti nevelés* ügyét.¹ Az iskolák *magyar nyelvre* a deákkal szemben a sok felszólalásnak állandóan visszatérő tárgya. Kese-

¹ Ezeknek a kerületi üléseknek lefolyását, melyek közül a nov. 3-ikin alapítja meg *Széchenyi* a M. T. Akadémiát, három egykorú kézirat alapján ismerteti a következő munka: *Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez Szilágyi Istvántól, Vaszary Kolostól és Révész Imrétől.* Budapest, 1877. A fentiek a kerületi üléseknek itt között naplóira támaszkodnak.

rűen panaszkodnak, hogy még mindig a deák nyelv tanulása az ifjúság legfőbb iskolai kötelessége. A tanárok csak annak örülnek, ha a magyar fiú szépen el tudja mondani deák leckéjét; de éppen ezért az ifjúság velősen gondolkodni, a komoly tudományok iránt becsúszással érdeklődni meg nem tanul. Nemesak a gimnáziumokban, de a pesti egyetemen is egészen idegen nyelv uralkodik, aminek az az oka, hogy a bécsi egyetem függeléke. Ez szállítja nekünk a professzorokat, akik sem a magyar nyelvet, sem a magyar szokásokat nem ismerik s így idegen szellemet csepegtetnek bé ifjúságunkba. Minden közoktatásügyi bajunk forrása a bécsi Studien-Hofkommission, mely általában a deák nyelvet is csak a németért akarja kiküszöböltetni. Vannak ugyan, hangoztatja az egyik követ, mind a pesti, mind a bécsi egyetemen nyelvtanító professzorok, de ezek főként lévén, nincsen magyar akcentusok s az ilyenek merik azt következtetni, hogy a magyar a lapplandi nyelvvel azonos. Többen sürgetik, hogy a Bécsben lévő alapítványokat haza kell hozni s itt kamatoztatni. Most ha a magyar ifjú ezeknek hasznát akarja venni, Bécsben kell tanulnia; itt pedig az idegen nyelv és szokás miatt a nemzetiség belőle lassan-lassan kipárolog, gyökeret ver lelkében az idegenség s a külföld szeretete. A magyar ifjak számára alapított Theréziánumban nem hallunk magyar szót. Pedig a Theréziánium jószágai Magyarországon vannak. Most a nagy báttaszéki uradalom fejében itt csak öt magyar ifjú nevelkedik, akik aztán, ha hazajönnek, magyarul nem tudnak s nem is kívánnak tudni. A rendek tehát arra kérik őfelségét, hogy ezt az intézményt helyezze át Magyarországra. A mostani nevelési rendszernek átforgatását — hangoztatja az egyik szónok — azon a törvényen kell kezdeni, mely 1790-ben azt rendeli: *ut educatio sit nationalis*. Persze azóta olyan parancsolatok jöttek, melyek ezzel a céllal és törvénynyel egészen ellenkeznek. „Közösleges nyelvvé kell tenni a nevelésben a hazai nyelvet. Hogy így magyarrá lesz, aki most nem is az: mutatja azoknak a cseheknek és morváknak példája, akik a toleantiale edictum után Magyarországra jöven tanulni, mind magyarokká lettek azáltal, mivel a mi (protestáns) iskoláinkban magyarul tanítodnak a tudományok.“

A magyar tanítási és hivatali nyelvnek most is, mint az utolsó országgyűlésen, *gr. Dessewffy József* egyik legtüzesebb szószólója. „Az extensiva culturát — úgymond — lehetetlen holt nyelven terjeszteni, minthogy a nyelv a nemzet gondolkodási módjának, constitutiójának, szokásainak s minden munkásságának resultatuma. Jóllehet, mikor szó van a nevelésről, szónak kell lenni egyszersmind a nyelvről is: de én csak úgy vélekedem, hogy ez a deák nyelvhez való ragaszkodás csak személyvesztés, és majd ha megérik a plánum, kiküszöböltetik a magyar nyelv. Úgy vegyük hát a dolgot, hogy amaz irtóztató principium, hogy inkább a deák, mint a magyar legyen a dicasteriumok nyelve, oda visz utóbb, hogy a német nyelv egészen előnti hazánkat, mint már ezt fájdalmasan tapasztaljuk, hogy munkába is vevődött, királyi váro-

saink s a szélső vármegyék itt fenn mind németül beszélnek.“ *Dessewffy* felújítja az 1791-i országos bizottságnak azt a követelését, hogy a gimnáziumba csak magyarul tudó gyermekek vehetők fel. Hozzáteszi azonban, hogy a tanároknak is mind kell magyarul tudniok. Bár a tanítás egyetemes nyelve a gimnáziumban a magyar legyen, emellett kívánja, hogy a klasszikus oktatás a tanítás középpontjában álljon, a görög és latin nyelv is gondosan taníttassék. Kár, hogy a felség nem veszi a magyar nyelvet pártfogása alá; ha ez kellő időben megtörténik, ma a magyar hatalmas, művelt nemzet volna.

Melyek azok az akadályok, amelyek miatt a törvény ellenére is a magyar nyelv oly nehezen halad előre? Ezeket rendre *Nagy Pál* vizsgálja hatalmas szónoki lendülettel. Ilyen akadály először is a *főbb mágnások* közömbössége. Csupa németet szednek fel udvari tisztüknek, kik a magyarokat helyükből kiszorítják s a gazdasági ügyeket németül folytatják. *Eszterházy* hercegnek pl. négyezeren felül van az alkalmazottja, de ezek fele sem tud magyarul. A másik akadály a *német minisztérium* politikai törekvése: az egész monarchiára ennek legkisebb része, Ausztria nyelvét akarja rákényszeríteni, minden népet németté akar átformálni. Pedig erre nemhogy ötven-hatvan, de még ezer esztendő sem elégséges. Célját nem is éri el, de a nemzeteket elkorcsosítja, a maguk nacionalitásában őket megbénítja, nemzeti karakterüket elveszítteti velük. De gátolják a magyar nyelv érvényesülését maguk az országnak lakosai is. Így a *horvátok*. Nem lehet követelni tőlük, hogy magyarokká legyenek. Minden nemzet legyen, aminek született. Miért ragaszkodnak azonban a közigazgatásban a deák nyelvhez, mikor ugyanolyan fáradsággal annak a nemzetnek nyelvét is megtanulhatják, melynek törvénye és konstitúciója oltalmazza őket? A *felvidéki nemesség* sem viselkedik méltó módon. Magát nem tóthanem magyar nemesnek mondja s mégis tótul-deákul-németül beszél. Miért tartja dicsőségnek, hogy vagy tótul, vagy *Julius Caesar* megholt nyelvén beszél, nem pedig annak a nemzetnek nyelvén, melyhez tartozónak vallja magát? Megbélyegezni való a *királyi városok* német lakosságának magatartása is nemzeti nyelvünkkel szemben. Ha van háládatlanság a földön, a királyi városok polgáraiban van a legnagyobb. Ezek bevándorlott s itt meggazdagodott emberek, kik hazájukból idevándoroltak, mert ott megélni nem tudtak. S mégis annyi idő múltán most is annak az országnak nyelvéhez ragaszkodnak, mely nem tudott nekik kenyeret adni, s megvetik új hazájuknak nyelvét, mely kebelére fogadta s gazdaggá tette őket. Ezek, mikor valami ünnepi alkalmatossággal uniformisban kiállnak frakkal, kaputtal, azt mondják a magyarosan öltözött becsületes csizmadiáknak: „Ich bin ein deutscher Bürger, und du bist ein ungarischer Bürger“. Ámde ha „deutscher Bürger“, akkor menjen hazájába, ahonnan az éhbel-halás kergette ki. Végül nem akarnak magyarosodni az idegenajkú *parasztok* sem. Ezek egy része, a tótok, már itt laktak, mikor a magyarok bejöttek. Ez tehát fegyverrel meghódított nép. Miért ne lehetne emélfogva arra kényszeríteni (nem ütéssel-veréssel, hanem morális

eszközökkel), hogy bevegye annak a nemzetnek nyelvét, amely alá esett? E téren nem fejlődés, hanem egyenest visszafejlődés tapasztalható. Már az 1807-i diétán Bártfa követe fölemlítette, hogy régebben náluk a jegyzőkönyvet magyarul vezették, most azonban már deákul, közbeszédde pedig a tót lett. „Ha a constitutió akármilyen sérelem esik, azt egy szempillantásban helyrehozhatja a fejedelem; de ha a tótok bekapnak valamely helységbe s azt elítósitják, azt egy század se hozza helyre.“

A kerületi ülés behatóan tárgyalja a külföldi főiskolák látogatását eltöltő királyi intézkedést, másrészt a magántanulói rendszert. Az utóbbi kérdés alkalmat nyújt *Nagy Pálnak az arisztokraták* nevelési módjának kritikájára. Ki sem lehet mondani, hogy nagyjaink fiainak a magántanítók által való nevelése milyen hibás. Ez éppen nem nemzeti nevelés. Alig kel ki a gyermek a bölcsőből, már méltóságos úrfi a neve; hallja, hogy született főispán s azt hiszi, hogy a tudomány is vele született. A háziak nem beszélnek magyarul vele, az inasok németül, a nőneji szintúgy, vagy franciául. Otthon tanítják, magánvizsgálatot tesz, a publicus professzorok eljönnek az examenjére s ugyanakkor ebédre is. A méltóságos úrfi kitűnően vizsgázik, pedig „ha iskolába menne, ott látná, hogy ő milyen keveset tud a többihez képest, amellet, hogy otthon még erkölse sem civilizálódik s úgy nézi a többi vele egykorú ifjakat, mint nem is embereket“. Az ilyen magánnevelést — folytatja a demokrácia híve — törvény útján kellene megszüntetni, hogy nagyjaink is a nyilvános iskolákban taníttatnák gyermekeiket. A magán praeceptorok pedig a nagy úrfiak tanulmányát otthon csak ellenőrzének.

Ekkor merül fel az országgyűlés fórumán először a *reálisiskolák* eszméje is. *Br. Vécsey* a kerületi ülésen igen hasznosnak tartaná, ha a gimnáziumok számát csökkentenék s ezek helyébe „reális iskolák állíttatnának, úgy organisáltatván, hogy a tanuló ifjú minden iskolából kiléphessen valami életpályára“. Egy másik szónok arról panaszkodik, hogy iskoláinkban semmi *katonái, polytechnikai* s *oekonomiai* tudomány nem taníttatik s így ifjaink iskoláik végeztével csak bírák vagy prókátorok lehetnek. E követelmény nagy haladás a régebbi tanügyi vitákkal szemben, rávilágít a nemzet művelődési tudatosságának haladására. A reális irányú oktatás kérdése ezentúl valamennyi reform-országgyűlésnek állandó tárgya.

Már az 1790-i országgyűlés a nemzeti irányú művelődés egyik legbiztosabb útjának tartja a magyar szellemű *leánynevelést*. A letűnt három és fél évtized alatt ebben az irányban sem történt semmi. Az 1825-i országgyűlés is visszhangzik a panasztól, hogy a serdülő lányok sehol sem taníttatnak magyarul, pedig mint anya, „a fejem nem terjesztheti leginkább a nemzetiséget“. Az egyik követ egyenest ebben pillantja meg nemzeti nevelésünk legnagyobb fogyatkozását. Magyar ifjakat akarnánk, úgymond, nevelni, s kiktől születnének ezek? Mostani leányainktól? De hisz ezeknek a szájalomraméltó teremtéseknek nevelése csak abban áll, hogy nem magyarul, hanem más nyelven tanulnak meg beszélni.

A leánynevelő intézetekben szó sincs a magyar nyelvről. A magyar leányok mindenféle különleges dolgot tanulnak, aminek hasznát sohasem veszik, de viszont azt se tudják, hogy melyik vármegyében születtek. Pedig a magyar hazai viszonyok ismerete nagyon erősen kötné őket az országhoz, és magyar asszonyokká válván, idővel magyar hazafiakat nevelnének. Vannak ugyan magyar alapítványok, t. i. apácai klastromok, de ezekben magyarul nem tanítanak, pedig ha kedves a magyar fundatio, kedves lehetne a magyar nevelés is. Az öreg *Máriásy* nem átalotta egyenest kimondani: „Én bizony, ha hűsz leányom volna, sem adnám klastromba, hogy azok az anyácák vagy apácák neveljék, mert azoktól meg nem tanulhatja a leány a gazdasszonyi, feleségi s anyai kötelességeket. Mit tanulnak ott? Német nyelvet és csipkevarrást, ezekből lesznek aztán a magyar anyák? igen is, de nem is kapják ám el az *egri* nevet“. Azonban nemcsak a németül-franciául tanító apácák, hanem a deákhoz ragaszkodó szerzetes tanárok ellen is itt-ott felhangzik a szó. Minden polgárt, mondja radikális hangon az egyik követ, célirányosan kell nevelni, legjobb volna tehát, hogy egy bizonyos classis, t. i. a papok, kezéből kivennők a nevelést és a tudományokat magyar nyelven, magyar hazafiak tanítanak. Egy másik szónok azért nem szeretné, ha fiait paptanár tanítaná, mert ez nem volt atya s nem is lehet az.

A kerületi ülés hosszú többnapos vitájának az a vége, hogy az 1790/91-i országgyűlési bizottsági munkálatok között van egy: *de educatione nationali*, ezt kell a mostani országgyűlésnek tárgyalás alá venni, mert hisz a *nemzeti nevelés a legfontosabb kérdés*. „Minden egyéb gravamen — hangsúlyozza *Dessewffy* — olyan, amit egy parancsolat vagy törvény egyszerre megorvosolhat, de az educationának jobbítására generatióknak az ideje kívántatik. Ebben hát nem lehet késni. Ezt mindjárt kell kezdeni késedelem nélkül.“ A másik régi kívánság, melynek megvalósítását a követek közül többen szintén sürgősnek mondották, a *Magyar Tudós Társaság felállítása volt*. Az 1825 november 2-án és 3-án tartott kerületi ülésnek ez a vitája, mely a magyar nyelv és a nemzeti nevelés körül forgott, indította *Széchenyit* a M. T. Akadémiát megalapító nagylelkű ajánlatára. Ennek eredményét hirdeti az 1827. évi XI. és XII. t.-cikk, mely az Akadémia alapítását „nemcsak a hazai nyelvnek terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelődésére“ törvénybe iktatja.²

Amilyen eszmék a magyar nyelv és nemzeti nevelés ügyében a kerületi ülésen fölmerültek, újra tüzetes vita tárgyai az országgyűlés alsó tábláján, csak hogy most már egyrészt a hivatalos kormányzat, másrészt a nemzetiségi követek ellenmondása és ellenőrzése mellett. A *deák nyelvű* tanításhoz és közigazgatáshoz a horvátok és tótok körömszakadtig ragaszkodnak. „Akarjuk-e, hang-

² *Vay* *Abrahám* idevágó országgyűlési jelentését és akadémiai tervezetét I. Magyar Ország Gyűlésének *Írásai*, 1825/26. 271. lap.

súlyozza Fiume követe, azon jóltevő deák nyelvet, mely bennünket a hajdani kietlenségből a polgári virtusokra, elméinknek és erkölcseseinknek kipallérozására vezetett, most háládatlanul számkivetésre vetni?³ Az elnöklő *Szögyény Zsigmond* perszonális is sietett sikraszállni a deák nyelv érdekében. Úgy látszik, a rendek, mondja, a latint csak extraordinarium studium-nak akarják az iskolákban. Ez nem helyes, mert erre a nyelvre most még nagy szükségünk van.

A hivatalos nyilatkozatok 1790-től kezdve sokszor altatják a nemzetet a *most még* kifejezéssel. Ez a *most* azonban már három és fél évtizeddé tárgult az idők árjában. Az elnök szavaira több követ iparkodik megvilágítani a rendek álláspontját a latin nyelv iskolai szerepére nézve. Távolról sem akarják a deákat csupán rendkívüli tárgynak, melynek tanulása a tanulók szabad tetszésére volna bízva. Azonban József császár is, mikor a németet az iskolák és hivatalok nyelvüül elrendelte, maga is elismerte, hogy a deák már nem alkalmas a közdolgozok folytatására. Európában mindenütt az anyanyelv az iskolák és hivatalok nyelve, ellenben a hazai iskolákban „az a káros dolog vagyon, hogy a gyermekek a deák nyelv tanulásával sok esztendeig elfoglaltatván, kevés tudományokat tanulnak, úgy hogy az ifjú már hivatalra menendő korában, midőn a deák iskolákból kijön, akár gazda, akár katona, akár más hivatalokra menni kíván, a deák nyelven kívül mást nem tud“. Legyen a latin rendes tárgy, de ne valamennyi tárgy tanítási nyelve: ez csakis a magyar lehet.⁴ Igen eredeti módon védelmezi a gömöri követ a deák nyelv uralmát. Szerinte veszedelmes volna a törvénykönyvet deákból magyarra fordítani s a magyar nyelvet a törvények nyelvivé megtenni, „mert mennél több a prókátor, annál több a per; ha magyar lesz a törvénykönyv, majd minden ember prókátor akar lenni, és sok féltudósok lesznek, akik mind a szegényebb nemes emberek, mind a parasztok között csak hinteni fogják a pereknek magvát, és abból élődvén, sok szegény embert megrontanak“.⁵

Az uralkodó magyar faj ezen az országgyűlésen kezdi meg nyíve uralmáért élet-halál küzdelmét, még pedig mindjárt heves támadással az itt lakó többi nemzetiséggel szemben. Az országgyűlés rendi szerkezete alapján a magyar nemesség képviselői nagy többségben vannak; ez oly fölény tudatot kölcsönöz nekik a nagy nemzetiségi néptömbök csekély képviseletével szemben, hogy a horvátok, németek és tótok sértegetésétől és gúnyolódásától sem tartózkodnak, ami csak még jobban elmérgesíti az eddig tűrhető testvéri viszonyt. Az elnöklő perszonális többször kifejezi aggodalmát a nemzetiségek részéről várható visszahatás miatt. Erőszak, úgy mond, erőszakot szül. Öfelsége ügysem fogja a kívánt kényszerítő eszközöket a magyar nyelv terjesztésére elrendelni: „nagyobb körültekintéssel és mérsékléssel tétessenek a magyar nyelv terjesz-

³ Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. Po'sonyban. 1825. és 1826. I. köt., 596. l.

⁴ U. o. I. 606. l.

⁵ U. o. I. 647.

tésében az előre való lépések“.⁶ A magyar nemzetiségi kérdés történetében rendkívül érdekes jelenség, hogy ebben az időben még valamennyi felvidéki tót követ, bár óvást emel a magyar nyelvnek azonnal vagy hatévi határidőre való közigazgatási hivatalos nyelvvé emelése ellen, mégis egyhangúan kiemeli, hogy *nem zárkózik el a jövőre nézve a magyar nyelvnek az iskolákban való terjesztése elől*, sőt maguk ajánlják fel iskoláikat a magyar nyelv terjesztésére. Később, mikor a nemzetiségi eszme mind erősebbé és öntudatosabbá válik, éppen iskoláikban látják azt a várat, amelynek sáncai nemzetiségüket és nyelvüket a legbiztosabban védelmezik. Beszédét most még valamennyi tót követ azzal kezdi, hogy ők is szívükön viselik a magyar nyelv sorsát. De a mostani felnőtt nemzedéktől nem kívánható, hogy azonnal megtanuljon magyarul. Ez a következő nemzedékek feladata, amelyeknek *az iskola* adjon alkalmat a magyar nyelv elsajátítására. Az árvai követ, *Zmeskál*, már a kerületi ülésen is felszólalt ebben a kérdésben, még pedig deákul. Először a magyar követek kinevetik s nem akarják meghallgatni. „De aztán — mondja *Szoboszlai Pap István* naplója — nagy adplausust nyert, mert szánakozva szólott magáról, hogy neki nem volt módja magyarul úgy megtanulni; hogy tisztán beszélhetne.“ Gyermekait azonban már úgy nevelte, hogy „akármelyik Tisza-háti magyarral kiállhatnak“. Attól fél, hogy a magyar hivatali nyelv hirtelen behozatala miatt sok derék hivatalnokot el kellene bocsátani. Fogyván idővel a magyarul nem tudó hivatalnokok száma, ezek helyét töltsék be magyarokkal. Tízestendő korában pedig minden gyermek magyar iskolába adassék.⁷ Az alsó táblán a zólyomi követ is mindent a magyar nyelv terjedése szempontjából az iskolától vár. Kiemeli, hogy a felvidéken előbb lehet megtanulni német, francia és más nyelvet; mint a magyart, mert amazok tanulásához jó könyvek vannak; de magyarul egy jó szótár sincs. Attól is tart, hogy a deáknak az iskolákból való kiküszöbölésével a kultúra fejlődése megakad.⁸ Liptó megye követe kijelenti, hogy „a felső vármegyék népei és lakóai merevén tótok (meros slavos esse) és alkalmatosságok sincs a magyar nyelvet megtanulni, de azért mégis magyar vér, szív és lélek vagyon benne“.

A későbbi időkben, egészen a 1918-iki összeomlás túrócszentmártoni deklarációjáig, a tót nemzetiségi mozgalmak főfészeke Túróc megye volt. 1825-ben azonban még Túróc megye követe is, bár hangoztatja, hogy a tót nemesség nem tudván magyarul, a magyar hivatalos nyelv elrendelése esetén ebben a megyében nem akadna hivatalnok; mégis a magyar nyelv terjedését igen kívánatosnak tartja. „E célnak elérésére, minthogy a *nevelés legjobb eszköz lehet, az iskolákban javasolta* elkezdenni a nyelv terjesztését, hogy t. i. a kisebb és falusi iskolákban is a köznépi gyermekei magyarul taníttassanak és folyvást gyakorol-

⁶ U. o. I. 608. l.

⁷ Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez. 1877. 85. és 26. lap.

⁸ Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. 1825. és 1826. 608.

tassanak, míg a nép között házi, és két-három származások (Generációk) után közönséges nyelvvé is válhat.⁹ Az árvai és sárosi követek is ugyanilyen értelemben szólalnak fel. Az utóbbi azért sem óhajtja a deák nyelvet egészen kiküszöbölni, mert éppen most fogják Dalmáciát és Galiciát a magyar koronához kapcsolni, itt tehát az érintkezésnél szükség lesz a deák nyelvre. Az országgyűlés horvát tagjai azt kívánják, hogy a készülő nyelvtörvény ereje csak Magyarországra korlátoztassék a kapcsolt tartományokon kívül.

Sokkal erősebb és viharosabb már ez időtájt a nemzeti állam eszméje, a nemzeti nyelvért való buzgalom és faji öntudat, melyet a mind szebben fejlődő magyar irodalom is táplál, semhogy a nemzetiségek aggodalmait és kívánságait az országgyűlés figyelembe vette volna. Az országgyűlés berekesztése előtt, 1827 június 30-án, „Főszérelmek a királyhoz“ című fölterjesztésükben külön fejezetet szentelnek a rendek a magyar nyelv ügyének.¹⁰ Előjáróban visszapillantást vetve az 1790/91-i országgyűlés nyelvtörvényétől letűnt évtizedekre, megállapítják, hogy azóta sem terjed a nemzeti nyelv: „nem hogy előre lépett volna, sőt inkább hátra ment“. Az iskolákban is azt lehet tapasztalni, hogy a honi nyelv csupán *melleleg* taníttatván, kevés előmenetelt tesz. A hivatali nyelv túlnyomóan ma is deák, sőt német (a kamaránál, a bányakuál); a pesti játékszínen németül játszanak. Elérkezett az idő, amikor a magyar nyelv az iskolákban egyetemessé tehető, mert már a tudomány nyelve kimunkálódott, a tudományos mesterszavak megvannak s naponként gyarapodnak. A szükséges iskolakönyvekkel is már rendelkezünk részint kinyomatva, részint kéziratban. Az a kifogás tehát, hogy a magyar nyelv műveletlen s a tudomány iskolai előadására alkalmatlan, most már meg nem állhat. „Azon drága idő, mely különben a deák nyelvnek megtanulásában töltetett el, más tökéletességeknek megszerzésére sokkal nagyobb haszonnal fog fordíthatni.“ Az ifjúság értelme és tudása is jobban fejlődhetik, ha anyanyelvén tanul. Az nem vethető a magyar nyelv ellen, hogy régi okleveleink és törvényeink mind deákul vannak írva. Más nemzetek hajdani oklevelei és törvényei is latinnyelvűek, de ez mégsem gátolta meg őket, hogy a nemzeti nyelvre térjenek át.

Ezért a királytól a rendek a következő kívánságok teljesítését kérik: 1. A közhivatalok nyelve hat év alatt magyar legyen. 2. Valamennyi törvényszéki fórum tizenkét évi határidő letelte után magyarul tárgyaljon. 3. A törvények is magyarul szerkesztesse-
nek. 4. Ezentúl se egyházi, se világi hivatalra ne legyen alkalmazható, aki magyarul nem tud. 5. Az iskolákban csakis olyanok taníthatnak, akik a haza nyelvét tudják. *A nemzeti (elemi) iskola I. osztályában az 1829-ik évtől kezdve minden tárgyat a vallástannal együtt már magyarul kell tanítani, a következő években fokozatosan a többi osztályokban is. A felsőbb iskolákban (gimnáziumokban, akadémiákon, egye-*

⁹ U. o. I. 613. I.

¹⁰ Magyar Ország Gyűlésének Írásai, 1825. és 1826. 1511—6. lk.

temen) is a tudományokat egyedül magyar nyelven kell előadni, „csak a mélyebb tudományok, nem különben azok, amelyek a deák nyelvnek elősegülésére tartoznak“, taníthatók továbbra is deák nyelven. A latin iskolában csak az mehet a II. osztálytól feljebb, „aki a nemzeti nyelvet tökéletesen tudja“. De kell, hogy a tanítók is tudjanak magyarul. Ezért „oktató mesterek készítésére megkívántató intézetek“ állítandók. Azt az óhajukat is hangsúlyozzák a rendek, hogy a király a trónörököszt és másodszülött fiát is taníttassa a magyar nyelvre.

Az országgyűlés azonban a tanítás nyelvi kérdésein kívül a közoktatásügynek számos egyéb hiányait is tüzetesen megvitatja és a király elé terjesztett általános sérelmei és követelményei (Gravamina et postulata generalia) közé iktatja.¹¹ Első kívánsága, hogy az iskolákból a nemzet egységét megzavaró vallási különbségtételek kiküszöböltessenek s az ösztöndíjakban a szegényebb sorsú tanulók vallási különbség nélkül részesüljenek. Gondoskodni kell továbbá arról, hogy a nemes ifjúság az iskolában alkotmányos érzületet s honvédő buzgóságot szívjon magába (constitutionalem obligationem et Patriam nimirum defendendi ardorem inibat). A pesti egyetemen *Scholae Praeparandorum*-ot kell felállítani, hogy alkalmas egyének legyenek a tanári pályára képezhetők (in paedagogia rite erudiantur). A szerzetes-tanárjelöltek is, mielőtt tanítanak, próbatétel (examen) alá vettessenek. Ezt a somogyi követ indítványozta, kijelentvén, hogy a szerzeteseknek sem szabad félniök a tanári examentól. Ezt a követelményt csak több mint félszázad múlva az 1883:XXX. t.-cikk váltja valóra.

Az egyik követ azon méltatlankodik, hogy „a professorok az ifjúsággal fizetésekért *correpetitiókat* tartván, azok eránt, kik nálók correpetálnak, mindenkor megkülönböztetett szorgalommal és figyelemmel vannak“. Ellenben a szegény diákokkal nem törődnek s így „a legjobb talentumok is ki nem fejtődzhetnek, a classificatióban is hátrátétetnek“. El kell tehát tiltani a tanárokat a magánórák adásától. Ennek ellenére a priváta-rendszer egész a század végéig virágzik. Okát azonban már 1825-ben maguk a követek is megadják a tanárok silány fizetésében, amikor arról panaszkodnak, „hogy a professoroknak és tanítóknak a systematisált fizetések tellyes értékben ki nem adatnak, hanem 100 conventiós forint helyett csak 200 váltó czédula forintot kapnak“.¹²

A rendek egyik súlyos gravamene, hogy a magyar közoktatásügy az osztrák *Studien-Hofkommission*-nak van alá-

¹¹ U. o. 441–3. lk.

¹² Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. 1825. és 1826. IV. köt., 198–9. l. A tanulók tömeges correpeticióját a helytartótanács 1792 óta számos rendeletben igen szigorúan megtiltotta (1792:3784. sz. rendelet; 1793:7127.; 1801:3498.; 1825:7272.). Végre 1826-ban (6031. sz. r.) a kérdést a következőképp rendezte: A tanárok correpetálhatnak, de az erre jelentkező tanulók névjegyzékét az év elején tartoznak az igazgatónak bemutatni, ki a magánórákat ellenőrzi s erről jelentést tesz. Egy tanár csak kevés tanuló magánoktatására vállalkozhatik. A tanulóknak correpetálásra való kényszerítése hivatalvesztéssel jár. Úgy látszik, a visszaélések ezután sem szűntek meg, mert a helytartótanács később is többször megismétli tiltó rendeletét (1835:2400.; 1836:885.)

rendelve (subordinatúm). A második Ratio megjelenése óta a bécsi tanulmányi bizottság mind nagyobb illetéktelen befolyást gyakorolt a magyar iskolaügyre. Növelte ezt a befolyást akaratlanul maga a m. kir. udv. és erdélyi kancellária is, mert nem lévén szaktestület, a tanügyi kérdésekben kikérte a bécsi *commissio studiorum* véleményét. Ez így mindinkább fórumává kezdett válni a magyar tanulmányi ügyeknek s mindinkább azon iparkodott, hogy ezeket az örökös tartományokban követett eljárás és iskolaszervezet mintájára szabja, a monarchia egységét e téren is előmozdítsa. E törekvésében Ferenc császár is csak erősítette. Eleinte a magyar kancellária képviselői is jelen voltak azokon az üléseken, melyeken az osztrák tanulmányi bizottság a magyar tanulmányi ügyeket tárgyalta. Később a kancellária, hogy önállóságát megvédje, kivitte, hogy a saját kebelében felállított tanulmányi bizottságba jöttek el az osztrák bizottság tagjai. Úgy látszik, erre a megoldási módra célzott az 1825-i országgyűlésen elnöklő perszonális, amikor a rendek idevágó sérelmének szövegét kifogásolta, kijelentvén, hogy a *subordinatum* kifejezés nem fűdi a valóságot, mert az udvari kancelláriánál is működik egy *commissio studiorum*, mely nincsen *alávetve* az osztrák bizottságnak, hanem határozatait a kancellária egyenest öfelsége elé terjeszti. „Vagyon ugyan ennek egybekötöttése — ezt elismerte a perszonális — az úgy mondott Hof-Studien-Commissióval, de *ennek alája vetve* nincsen“, tehát a *subordinatum* szót el kell hagyni.¹³ Ennek ellenére a következő évtizedekben is döntő befolyása volt az osztrák tanulmányi bizottságnak a magyar iskolai ügyekre.

A rendek nem nyugodtak bele az elnök felvilágosításába s most már a bécsi egyetemnek a *pesti egyetemre való* illetéktelen befolyását kifogásolták. „A cathedrákra való concursusok alkalmával, úgymond, Bécsből szoktak küldetni a thesisek“, sőt az eredmény fölött is ott döntenek. Továbbá, „azon orvosok, kik Bécsben graduáltaknak, több tekintetben tartatnak, mint a Pesten graduáltaknak“. A bécsi egyetemnek ezt a jogtalan fölényét meg kell szüntetni. Ezek a sérelmek hosszú vita magját vetették el. Pest megye különösen zokon vette, hogy a kancellária útján a helytartótanácsból az osztrák udvari tanulmányi bizottság rendelése érkezett hozzá, mely úgy intézkedik, hogy ezenül a filozófiai tanulmányok az olasz tartományokban olaszul, egyebütt pedig német nyelven taníttassanak. A pesti egyetem ezt úgy próbálta magyarázni, hogy akkor Magyarországon a filozófiát magyarul kell előadni. Fel is írt ilyen értelemben a királyhoz, de válasz nem érkezett. A rendek erre azt a felvilágosítást kapták, hogy a helytartótanács csak azért küldte le ezt a rendeletet, hogy fontolja meg az egyetem, vajjon nálunk is nem lehetne-e a filozófiai tanulmányokat átalakítani? Azonban a német nyelv kötelező

¹³ Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. 1825. és 1826. IV. köt., 199. lap.

erejének Magyarországra való kiterjesztése nem foroghatott szóban, mert a rendelet világosan csak *pro provinciis Austriacis* szól.

A rendek azonban mégis jónak látják „a magyar Universitas és Tudományok (tanügy) függetlensége eránt“ külön felterjesztéssel élni.¹⁴ Kifejtik, hogy milyen jogtalan a bécsi Studien-Hofkommission befolyása, melyet magának a magyar közoktatásügyre nézve követel. Hisz az 1790/91-i X. t.-cikk kimondja ennek az országnak egyéb örökös tartományok kormányzatától való teljes függetlenségét; ennek a törvénynek érvénye nyilvánvalóan kiterjed az ifjúság nevelésére is, mely az alkotmány jövődjét megalapozza.¹⁵ Ezért az országgyűlés kéri öfelségét, vonja ki valóban a pésti egyetemet s a magyar közoktatásügyet minden osztrák befolyás alól (ab omni Austriaco influxu de facto abstrahere) s egyedül a magyar kormányzásokra bízva. Majd látjuk, hogy ez a kérelem is, mint a többi, egészen hiábavaló volt: az osztrák bizottság súlya a magyar tanügyre még jobban ránehezedett.¹⁶ Csak még egy kortörténeti adatot említék fel, mely jellemző arra, hogy mily nagyra bécsülte ebben az időben a nemzet az egyetemet, bármily ósdi intézmény volt is a külföldiekhez, pl. az akkor már a szabadság elve alapján nagyrafejlődött német egyetemekhez képest. Árva megye követe azt indítványozza, hogy „az universitás díszére és virágzására illő volna az universitás kiküldöttjének az ország gyűlésén helyet adni“. A követek helyeselték az eszmét, de az elnök azzal ütötte el, hogy nincsen napirenden.¹⁷

A nemzeti nevelés nagy sérelmét látták továbbá a rendek a bécsi *Therézianumnak* a magyar ifjakat, az ország jövődjét

¹⁴ Magyar Ország Gyűlésének *Írásai*, 1825. és 1826. 811. l.

¹⁵ „10. Art. plenam Regni hujus a Gubernio et norma aliarum Haereditarum Independentiam salvam declarassent; Juventutis quoque educationem, in qua futurum Constitutionis Robur fundatur, provisione Legis hujus comprehendierint.“ U. o. 812. l.

¹⁶ Ime, néhány példa! Az osztrák udv. tanulmányi bizottságban tárgyalták és szabták meg 1833. és 1834-ben azt az intézkedést, mely egyes magyar gimnáziumoknál és filozófiai tanfolyamoknál az iskolai bizonyítványok kiadása körül előfordult szabálytalanságok megtorlására vonatkozott (Kk. Stud. Hof-Comm. 1833. évből 1804., 3029., 3241., 6310., 7559. számú aktái. Bécsi Cult. Minist. Archiv. fasc. 34—413., in genere). — A harmincas években a pésti egyetemen használt tankönyveket szigorúan megbíráltatta a Studien-Hofkommission a bécsi egyetem tanáraival, pl. *Werner* filozófiai kézikönyvét (4. kötet). A bírálatokat azzal küldte meg a m. kir. udv. kancelláriának, hogy a mű újabb kiadása alkalmával figyelembe veendő (Stud. Hof-Comm. 1837. év 5915/763. sz.). — 1843-ban a magyar országgyűlés régi sürgetésére végre a kormány ipariskolát akar felállítani. A m. kir. udv. kancellária egyenesen az alsóausztriai kormányzókhoz fordul, hogy adjon neki a bécsi *Polytechnisches Institut* szervezetére vonatkozólag felvilágosításokat. A Studien-Hofkommission ez ellen átír a kancelláriához, hogy jövőre tanügyi információkért csakis hozzá és ne máshová forduljon (Studien-Hof-Comm. 1843-ból 2205/531. sz. Fináczy Ernő szives közlése). — A br. Mednyánszky-féle 1842-i közoktatásügyi tervet a Studien-Hofkommissionnak adják ki megbírálásra.

¹⁷ Az eszme egyébként régi. Az 1790-i országgyűléstől magyarnyelvű felterjesztésben maga a pésti egyetem kéri, hogy követet küldhessen az országgyűlésre az oxfordi és cambridgei egyetem példájára, melyek „a Londoni Parlamentumnál két-két követet tartanak.“ (L. a felterjesztést Abafi Figyelőjében. 1876. I. köt. 233—5.).

vezetőit elnémetesítő szellemében. Ezt is a királyhoz fölterjesztett tanügyi gravamenek közé iktatták. Mivel, úgymond, a bécsi Theresianum rendszere nem felel meg sem a nemzeti szellemnek (Spiritus Nationalis), sem az ország törvényeinek, s jórészt mégis Magyarországról, a báttaszéki uradalomból, tartatik fenn, ezt az intézményt az országba vissza kell hozni.¹⁸ Amikor az alsó tábla a sérelmeknek ezt a pontját tárgyalja, a pécsi káptalan követe elmondván a báttaszéki apátsági javadalom egész törtériját, védelmére kel a Theresianumnak s elvileg is a külföldi tanulásnak. „Nem tartották — hangsúlyozza — eleink azt, hogy a külföldi tanulás ellenkezik a magyar geniussal, constitutióval és az ország javával; megtanította őket a tapasztalás, hogy a külföldi tanulás nevelte a legnagyobb férfiakat, mint voltak *Janus Pannonius, Verantius, Olahus, Forgách* és még számos nagy emberek, sőt minden módon elősegítették a tudományokra vágyódó ifjakat, hogy külföldön tanulhassanak.”¹⁹ E szavaknak különösen időszerűséget kölcsönöz napjainkban, elhangzásuk után éppen száz esztendőre, közoktatási kormányzatunknak az az intézkedése, hogy a báttaszéki alapítvány jövedelmét, a mai Theresianumban nevelkedő magyar ifjak ellátásán kívül, egyetemi hallgatók és fiatal tudósok külföldi ösztöndíjaira fordítja. Ma ezen összegek erején sok magyar ifjú végzi felső tanulmányait a bécsi *Collegium Hungaricum*-ban, mely abban a magyar Gárdapalotában kapott helyet, ahonnan másfél századdal ezelőtt *Bessenyei* szava indította el a magyar nemzeti műveltséget: „Mennél műveltebbek leszünk, annál magyarabbakká fogunk válni.“ A kitűnően megszervezett berlini magyar kollégium, a rendszeresített francia- és angolországi ösztöndíjak mind azt a szándékot szolgálják, amelynek az 1825-i országgyűlés követe adott méltó hangot a külföldi tudományos kiképzésre szolgáló magyar alapítvány kapcsán. Ezt a nagyjelentőségű kulturpolitikai célt a fundáció mai szörnyű elesettségünkben jobban megközelíti, mint valaha.

A külföldi tanulás más kérdés fonalán is szőnyegre kerül az országgyűlésen. A rendek ugyanis azt kívánják, hogy a helytartótanács vonja vissza a protestáns teológusok *külföldi egyetemeken* való tanulását újra tiltó rendeletét. Az egyik káptalani követ ebben az ország védelmét látja a külföldi veszedelmes eszmeáramlatokkal szemben; kiemeli a király különös kegyét a protestánsok iránt: külön teológiai akadémiát állított fel Bécsben számukra, hogy „ifjajaikat megóvjva a jakobinismustól és carbonarismustól“.²⁰ Az országgyűlés mégis fölveszi az ügyet a sérelmek

¹⁸ Magyar Ország Gyűlésének *Irási*. 1825. és 1826. 442. l. A Theresianum magyar tanulóinak a magyar nyelvben való oktatása csak az 1867-i kiegyezés után következett be. Ugyanekkor a báttaszéki alapítvány is a magyar közoktatásügyi miniszter hatáskörébe jutott (1875).

¹⁹ Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. 1825. és 1826. IV. köt., 204. A Theresianum történetére nézve l. *Lábán Antal*: A bécsi Theresianumról. Magyar Figyelő. 1912.

²⁰ Magyar Ország Gyűlésének *Jegyző Könyve*. 1825. és 1826. I. köt., 560., II. köt. 176.

lajstromába, mert, mint az egyik követ kifejtette, a külföldi tanulás nemcsak nem káros, de ezt egyenest „a tudományoknak Hazánkban való gyarapítására nézve minden módon előmozdítani kellene, hogy a tanuló és tanulni kívánó ifjaink a külföldi tökéletesedésben is részt vehessenek“.

A protestánsok egy másik régi sérelmüket is újra szóvá teszik. Egy 1800 aug. 26-án kelt királyi rendelet ismét megtiltotta a katolikus ifjakkal protestáns iskolákba való járását. Azonban akárhány helyen, pl. Debrecenben, Sárospatakon, felsőbb katolikus iskolák nem voltak s a katolikus szülőknek fiaikat nagy költséggel idegenbe kellett adniok, hogy a gimnáziumot végezhessék. Miért szabad a protestáns ifjakkal katolikus iskolába járniok? — veti föl az egyik protestáns követ. Attól nem kell félniök a katolikusoknak, hogy az evangélikus iskolák fiaikba indifferentizmust csepegtetnek. Hisz ezek az iskolák is ő felsége legfőbb felügyelete alatt állanak, s ha észreveszi, hogy rossz útra térnek, mindig hatalmában áll tenni róla. Hasonló sérelem az a rendelet, mely a katolikus szülőknek megtiltja, hogy fiaik mellé protestáns magánnevelőt fogadjanak.

Ezek a panaszok újra alkalmat adnak egy régi *elvi* kérdés tisztázására: a nevelés kérdésében való intézkedés *egyedül a fejedelm jogá-e?* Mária Terézia és József felvilágosult abszolutizmusa a racionalisztikus államfogalom alapján a köznevelés ügyét kizárólag fejedelmi jognak minősíti. Az 1790/1-i országgyűlés a királlyal egyetértőleg maga óhajtja megállapítani a „nemzeti nevelés“ rendszerét. II. Lipót el is ismeri a nemzet idevágó jogát; Ferenc, az új „patriarchális“ abszolutizmus képviselője, a második Ratio kibocsátásakor tagadja. A napóleoni korszak országgyűlései követelik, hogy a közoktatásügy kérdését a diéta tárgyalja. Mind a vármegyék, mind az országgyűlés helyteleníti, hogy a király az országgyűlés megkérdezése nélkül adta ki az 1806-i Ratiót: a királynak nincsen joga egyoldalúan intézkedni a nevelés kérdésében. Az 1825-i országgyűlés ugyancsak erre az álláspontra helyezkedik, amikor regnikoláris bizottságot küldi ki a közoktatásügy megreformálása céljából. Egyes aulikus követek most is, mint a második Ratio kiadása előtt az udvari kancellária, azt vitatták, hogy „az egész nevelés tárgya egyedül a fejedelmet, mint apostoli királyt illeti; az ország rendjeinek befolyása itt csak kérelem“. Hová lett volna a kereszténység, ha Szent István megengedi, hogy bármilyen nevelés legyen? Bizonyára visszatért volna a pogányság. Szent István, Kún László, Zsigmond, Mátyás király főiskolákat állított föl anélkül, hogy az ország rendjeit megkérdezte volna.²¹ Ez az eléggé naiv történeti-jogi okoskodás egyáltalában nem talált visszhangra. Az iskolaügyi rendezése a nemzet joga: ez volt az egyetemes meggyőződés. „A. constitutió-
nak lelke is azt tartja, hogy minden *vagyonunk* eránt csak az

²¹ U. o. I. köt., 555.

ország gyűlésén tétethetnek rendelkezések: *mennyivel inkább a neveltetés eránt, mely minden világi értéken felül vagyon.*“ Természetesebb észjogi indokolása a nemzet önrendelkezésének a művelődés terén ennél alig gondolható.

Az eddigi országgyűlések, mint a nemességnek, az uralkodó műveltebb osztálynak gyülekezetei, ha a nemzeti nevelés kérdése forgott szóban, elsősorban mindig a közép- és felsőoktatás hiányaira szegeztek figyelmüket. A *népoktatás* ügyét inkább szívükön viselték a mi aufkláristáink és a felvilágosodott abszolutizmus, melynek II. József volt képviselője. A Ferenc császár korabeli reakció népoktatás-ellenes politikája József nádor emlékirataiból a század fordulóján eléggé élénk domborodik. A demokratikus gondolat lassú beszűrődését jelzi, hogy az 1825-i országgyűlés sürgős intézkedést követel a népoktatás terén: *mar a nemzet egyetemének művelődése* is öntudatos eszményné kezd szilárdulni. A köznép művelődését is átölelő kultúrpolitikának meleg sugarai áradnak ki „A Nép Taníttatása eránt való Izenetéből a Statusoknak“ (1827 ján. 10).²² A nép elvadulása, a bűnesetek növekedése, mondja az Izenet, főkép a nevelés hiányának tulajdonítható. Fontos ezért a nép erkölcsi és értelmi nevelése. Az országgyűlés a közoktatásügy javítása céljából külön bizottságot küld ki, amely különös gonddal fog belemélyedni a népoktatás kérdésébe. Azonban addig is, amíg ez javaslatokat tesz, nyugósen néhány intézkedést kell foganatosítani. Így ki kell nyomatni a népoktatásra vonatkozó eddigi rendeleteket, hogy a magisztrátusok szigorúan kényszeríthetők legyenek betartásukra. Főkép azok oktatásáról kell minél előbb gondoskodni, akik künn messze a tanyákon, erdőkön, hegyeken, sok mérföldnyire szétszórva laknak és kis koruktól kezdve, mintegy az emberi társaságon kívül, egészen természeti durvaságban nőnek fel, anélkül, hogy valami vallási és erkölcsi nevelésben részesülnének. Ezeket a papok és tanítók egymás közt felosztva vasárnaponként gyűjtésük össze és tanítgassák. Esetleg erre a célra vándorpapokat és tanítókat kell kijelölni. A rendek bíznak a nagylelkű nemzetben, hogy minden fia, főkép a nagybirtokosok, közreműködnek a népoktatás fejlesztésében, iskolák felállításában és a tanítók ellátásában.

Az országgyűlési írárok elsárgult folió-lapjain ezeket olvasva, önkénytelenül is eszünkbe todul, hogy ma, száz év múltán, még mindig ugyanaz a magyar népoktatási politikának legfájóbb sebe: *a tanyaiskolák hiánya*. E bajon, melyet már az 1825-i országgyűlés hánytorgat, a lefolyt száz esztendő viszonylag nem sokat segített. Az 1867-ben erőrekapott nemzeti állam, főkép a millénium óta, seregestül emelt a Felvidék tót- és Erdély oláhlakta elhagyott vidékein, az erdővágásokban, iskolalapoltákat, de az alföldi rónák milliónyi szétszórt fajmagyar tanyalakosságát jórészt analfabéta vadságban engedte felnőni. Amazok meg-

²² Magyar Ország Gyűlésének *Írásai*, 1825. és 1826. 813. l.

magyarosításával Nagy-Magyarország megkésett; emezek hirtelen népművelésére meg Csonka-Magyarországnak nincsen kellő gazdasági ereje. Ennek ellenére a régi mulasztások pótlása ma már útban van.

Ezek azok a főbb közoktatásügyi eszmék, melyeket az 1825/7-i országgyűlés fölvetett. Majdnem valamennyi még mindig ugyanabban a körben mozog, mint az 1790/1-i diéta művelődéspolitikája. A középpont most is a deák és a nemzeti nyelv küzdelme, csak-hogy a harc a letűnt évtizedek tanulsága alapján most már nagyobb hévvel, céltudatossággal és határozottsággal folyik, a siker nem minden reménye nélkül. Kézszelfogható eredmény: egyelőre csak egy van: a M. T. Akadémia alapítása. A nemzeti művelődés eszményének tartalma most is kimerül a nemzeti nyelv iskolai uralmában. A kultúrjavak új értékelése s ennek alapján az iskolák műveltségi tartalmának kibővítése most sem kerül szóba. Új gondolat, melyet egyelőre még csak a kerületi ülés halk hangon pendít meg: a reáliskolák és a polytechnikum felállításának követelménye, olyan csira, mely a következő országgyűlésen mind erősebb gyökeret ver a közvéleményben. Ez az országgyűlés nem is akarta azonnal a közoktatásügyi reformját; ennek tüzetes előkészítését az 1827:VIII. t.-cikk alapján a kebeléből kiküldött országos deputációra bízta. E bizottság munkálata 1830-ban *Opinio* címen nyomtatásban is megjelent.

Az 1825-i országgyűlés a nemzetet szélesebb körben is öntudatra ébresztette. A magyarság fölébredt, de mivel tovább aludt, mint kellett volna, sokkal lassabban és nehezebben jutott eszméletre, mint más nemzet. Hosszú álmából végre fölocsudott, körültekintett s azt látta, hogy neki még csak hajnalodik, mikor a többi nemzet számára a nap már delelőn magaslik. Most gyors ütemben akarja tehát behozni azt, amit a nemzeti élet hosszú éjszakájának álmos korszakában elmulasztott. Ezt a mulasztást a legfájdalmasabban a nemzeti nyelv hivatalos, irodalmi és iskolai használatának hiányában érzi, mert tudja, hogy a nemzeti nyelv élete azonos a nemzet életével, halála a nemzet halálával. A deák nyelvet most már egyenest ellenségének kezdi nézni. Az 1790-i országgyűlés XVI. t.-cikkében a gyűlölt némettel, mint *lingua peregrina*val még a kegyelet és szeretet símogató hangján állította szembe az *idioma latinumot*, melyet nem érzett idegennek. Most azonban, az 1825-i s következő országgyűléseken a deákkal, mint a magyar nyelvet a maga jogaitól megfosztó, holt, de mégis hatalmas ellenséggel fordul szembe s évről-évre nem nyugszik addig, míg uralmát meg nem törli. Nincsen ezentúl országgyűlés, mely a főrendekkel szövetkezett bécsi hatalomtól lépésről-lépésre ne csikarna ki új jogokat a nemzeti nyelv javára.

Kornis Gyula.